

INTRODUCCIÓ

En aquest text volem abordar la problemàtica de com calcular el nombre de persones que assisteixen a una manifestació. En primer lloc, veurem quatre propostes de com fer-ho. En segon lloc, volem mostrar el discurs periodístic en tres casos concrets: la manifestació convocada per exigir la llibertat de Miguel Ángel Blanco i les convocades per rebutjar-ne la mort a Madrid i Barcelona. En tercer lloc, donarem la xifra màxima de persones que van anar a les manifestacions. I, per acabar, farem uns comentaris finals sobre el discurs periodístic i les seves implicacions.

1. Diferents propostes

1.1. Herbert A. Jacobs

En un petit article titulat "To count a Crowd" publicat a la revista *Columbia Journal Review* l'any 1967, Herbert A. Jacobs planteja la problemàtica de calcular el nombre d'assistents a una manifestació. A l'inici de l'article facilita uns quants exemples d'estimacions errònies, entre les quals destaca, per exemple, el càlcul dels assistents de la desfilada de benvinguda al general Douglas MacArthur (1951) que va fer el cap de Policia de Nova York: vuit milions. Aquesta xifra fou fins i tot celebrada en un diari de la ciutat. El problema que no van arribar a percebre molts consisteix en el fet que la xifra coincidia amb el nombre d'habitants de Nova York aleshores.

A continuació, Jacobs vol establir una fórmula que permeti mesurar les manifestacions, concentracions o mítings i que pugui ser usada sense dificultat per un periodista novell. Per tal d'aconseguir la fórmula va fer un seguiment d'uns quants mítings que van tenir lloc al campus de Berkeley entre desembre de 1966 i febrer de 1967, ambdós mesos inclosos. Segons aquest autor nord-americà, la clau de la fórmula consisteix a trobar una densitat mitjana que pugui ser aplicada a qualsevol acte que reuneixi un cert nombre de persones. Aquesta densitat mitjana multiplicada per la superfície que ocupa l'acte en qüestió permetrà obtenir el nombre total de congregats. Per trobar aquesta densitat, Jacobs va comptar les persones que entraven en un quadrat de 484 peus quadrats (44'67 metres quadrats),¹ que va utilitzar com a àrea de referència.²

Segons els seus càlculs, que també va contrastar amb el recompte dels caps que apareixen en l'ortografia d'una mateixa àrea, en aquest quadrat caben 85 persones, per la qual cosa va deduir que una persona ocupa una mitjana de 0'53 m² (5'7 peus quadrats). El periodista nord-americà és conscient que aquest valor variava. Generalment oscil·lava entre 0'60 m² i 0'79 m² (entre 6'5 i 8'5 peus quadrats) i únicament en una ocasió va mesurar 0'37 m² per persona (quatre peus quadrats). És a dir, segons Jacobs, en una àrea ocupada estàticament normalment entren de 1'27 a 1'88 californians per metre quadrat i en el seu càlcul més optimista n'hi caben 2'70.

¹ Jacobs va utilitzar un quadrat amb aquesta mesura perquè el paviment de la Sproul Plaza de Berkeley, lloc on se celebraven les concentracions i els mítings, estava dividit en quadrats de 22 peus (6'71 metres) cada costat.

² S'entén per àrea de referència aquella que serveix com a model per calcular-hi el nombre de manifestants. És a dir, si se sap quants manifestants hi ha en aquesta àrea només s'ha de fer una regla de tres per saber-ne el nombre total.

propostes

Finalment, fent gala d'un bon sentit de l'humor, Jacob deixa entreveure que el seu estudi és una proposta adequada als patrons socioculturals nord-americans (més concretament californians). Posteriorment, gràcies als estudis de la proxèmica i de la sociologia de la vida quotidiana, s'ha sabut que la densitat varia segons les cultures a causa dels diferents espais interpersonals.

1.2. Ramon Adell

La tesi doctoral de Ramón Adell Argilés és una altra aportació de com fer el recompte d'assistents a una manifestació. Adell (*La transición política en la calle. Manifestaciones políticas de grupos y masa, Madrid (1976-1987)*, 1989, pàgs. 282-283) afirma que hi ha dos criteris principals de medició:

- a) El criterio de medición por m² supone la delimitación sobre un plano en la escala adecuada de la superficie ocupada por los concentrados. En una manifestación, supone la medición de la distancia de la cabecera hasta el final o cola del recorrido. Los metros cuadrados del total de la superficie abarcada por los manifestantes nos mostrarán la extensión de la masa. Hay que descontar los metros ocupados por vehículos, árboles, distancias entre cortejos, etc. Cuando la zona cuadrículada es muy densa se calcula un máximo de 4 personas m². En otras zonas se calcula de 1 a 2 por m². Cuando los manifestantes están andando suele medirse a 1 por m².
- b) El otro criterio consiste en medir el número de personas que incluye el ancho de la fila, así como el número de filas que siguen tras la primera. Estos cálculos se realizan en dos o tres puntos distintos del recorrido. El observador deberá situarse en un estrechamiento o *ralentí* de la marcha. Se toma la hora de inicio de la marcha así como la de finalización (tiempo de paso). Se anotan también los tiempos de parada o *ralentí* y con ello obtendremos la velocidad de marcha suele ser de 1 ó 2 km. (hora cuando la movilización es masiva).

Adell utilitza els dos criteris a l'hora de calcular les més de mil manifestacions celebrades a Madrid que analitza. Quant al primer criteri, el de la superfície ocupada, estableix que en una manifestació densa hi caben fins a quatre persones per metre quadrat, mentre que si els manifestants estan caminant normalment hi cap una persona per metre quadrat.

1.3. Álex Grijelmo

Un altre autor que s'ha plantejat el problema de la medició de les manifestacions, encara que des d'una altra perspectiva, és Álex Grijelmo (Álex Grijelmo, *El Estilo de Periodista*, Ed. Taurus, Madrid, pàg. 257):

El recorrido total de la manifestación [en protesta por la muerte de Francisco Tomás y Valiente] constaba de 95.000 metros cuadrados, repartidos de la siguiente manera: 7.500 en Sol, 40.000 en Alcalá, 30.000 en Cibeles, 5.000 en Recoletos y 12.500 en el Paseo del Prado y Colón. En la Puerta del Sol se reunieron unas 37.000 personas, dado que se hallaban muy apretadas (cinco por metro cuadrado). En Alcalá,

propostes

a razón de cuatro por metro cuadrado, pudo haber unos 160.000 manifestantes; en Cibeles, unos 120.000 (tres por metro cuadrado); en Recoletos, unos 15.000; y en paseo del Prado y Colón, unos 50.000 [cuatro por metro cuadrado]. En total, la suma da unos 382.000 manifestantes. Si se considerase que hubo más personas por metro cuadrado, el máximo cálculo razonable podría llegar a 450.000 personas.³

Com s'ha vist, Grijelmo utilitza densitats diferents. Conseqüentment, considera que en un metre quadrat hi poden entrar de 3 a 5 persones. Tanmateix, presenta el problema que no concreta els criteris per establir quan se n'han de calcular tres i quan cinc, llevat de l'ús d'afirmacions molt genèriques.

1.4. La nostra proposta

La nostra proposta també es basa en dues variables: els metres quadrats ocupats pels manifestants i la densitat mitjana de la manifestació. Per calcular l'àrea prenem com a referència el moment que el cap de la manifestació s'acosta al final o bé hi arriba. Aquest és el moment òptim per mesurar la superfície ocupada, encara que en casos excepcionals es pot fer en un altre lloc.

Abans de continuar, cal assenyalar que hi ha dues menes de manifestació pel que fa al moviment: dinàmiques i estàtiques. Les xifres que hem ofert anteriorment de Jacobs i de Grijelmo es refereixen a manifestacions estàtiques i, en el cas de l'autor nord-americà, també a mítings. Com ja hem dit, però, l'estudi de Jacobs s'adequa a les pautes socioculturals de Califòrnia, que s'hauria de comprovar que són les mateixes que les de l'Estat espanyol. Sens dubte, els seus càlculs poden ser certs, però tenen un problema: la distància entre les xifres que apareixen en els mèdia i les seves és considerable.⁴

Això pot ocasionar que les xifres de Jacobs puguin ser considerades inverosímils o poc creïbles per alguns dels lectors del seu article (o d'aquest assaig). En canvi, la proposta de Grijelmo comporta amb tota seguretat que el càlcul resultant sigui significativament superior a la xifra real. Grijelmo considera que en una manifestació hi ha diversos tipus de densitat. Evidentment té raó. Tanmateix, per tenir en compte les diferents densitats d'una manifestació cal ser-hi present, disposar de fotos aclaridores o tenir imatges de televisió que permetin d'establir les diferents densitats de les diferents parts de la manifestació. La nostra anàlisi de les manifestacions relacionades amb Miguel Ángel

³ Grijelmo comet un lapsus perquè afirma que la Plaça de Cibeles té 30.000 metres quadrats mentre que després comptabilitza 120.000 manifestants a partir d'atribuir "tres por metro cuadrado". El total, seguint les seves dades, és de 90.000 manifestants. Per tant, el nombre de manifestants no és de 382.000 sinó de 352.000, i la xifra que en resulta, en conseqüència, és de 420.000 en lloc de 450.000. D'aquesta manera, la xifra, seguint els càlculs de Grijelmo, és 68.000 persones inferior al "máximo cálculo razonable" ben calculat. Aquesta diferència substancial permet pensar que el total de 420.000 manifestants és exagerat, ja que suposa un increment del 19'32%. O sia, afegir un manifestant per cada cinc dels seus. Això implicaria que a la Puerta del Sol hi hagués hagut gairebé sis manifestants per metre quadrat. O gairebé. En definitiva, doncs, "el máximo calculo razonable" sembla més aviat poc raonable.

⁴ Per exemple, el 8 de febrer de 1967, el *San Francisco Chronicle* va estimar que van assistir entre 6.000 i 7.000 persones en un míting celebrat en la Sproul Plaza. Per la seva banda, Jacobs va calcular que n'hi hagué 2.366. En una altra ocasió, els diaris de l'àrea de la Badia de San Francisco van oferir la xifra d'entre 8.000 i 10.000 persones, que Jacobs va reduir a 2.804.

propostes

Blanco estableix una densitat mitjana alta, encara que som conscients que en general és inferior. Tanmateix, creiem que la densitat mitjana no és la dada que ens fa allunyar de la realitat de manera significativa. La xifra de manifestants que oferim pot allunyar-se de la realitat, sobretot, en tenir en compte l'altra variable: l'àrea ocupada. Aquest distanciament de la realitat és degut al fet que reconstruïm les manifestacions a partir de les cròniques periodístiques, que, com veurem, contenen certa dosi d'hipèrbol.

Tornant a Grijelmo, hi ha un altre aspecte a considerar: la xifra de cinc manifestants per metre quadrat és impossible. Per una raó molt simple. Potser és possible encabir cinc persones en un metre quadrat aïllat. Per exemple, en el menjador de casa o en un ascensor. Però en una manifestació hi ha una dada que no es pot oblidar: al costat d'un metre quadrat n'hi ha un altre. És dir, cal tenir en compte les persones que ocupen els extrems dels metres quadrats i que no poden estar enganxades, sinó que també han de disposar del seu espai vital, a l'igual que les persones situades a l'interior del metre quadrat. L'espai vital és fonamental perquè una manifestació no és un acte instantani o que duri un nombre reduït de segons. Per això cal tenir present que els manifestants han de trobar-se mínimament còmodes. Encara que només sigui per tal d'evitar mareigs i sensacions d'ofec o d'angoixa.

Una vegada comentades les propostes anteriors, passarem a la nostra. El nostre càlcul passa per considerar que en una manifestació estàtica hi caben tres persones per metre quadrat com a màxim, mentre que en una manifestació dinàmica hi caben dues per metre quadrat com a màxim. Per tant, les nostres xifres difereixen de les d'Adell: 3 en lloc de 4 per a les manifestacions estàtiques i 2 en lloc d'1 per a les manifestacions dinàmiques.⁵

Finalment, per calcular l'àrea cal tenir en compte si la manifestació va per la calçada o també ocupa la vorera, bé totalment o bé parcialment. En aquest cas, s'ha de restar un cert nombre de metres ja que a les voreres hi ha obstacles (bancs per seure, pirulís, arbres, parades d'autobús, etc.). A les manifestacions que analitzarem, hi restem el 5 per cent de la superfície total ocupada. Anomenem àrea útil a l'àrea que resta.

El càlcul dels manifestants, doncs, es realitza multiplicant l'àrea útil per la densitat. Aquesta multiplicació permet obtenir el nombre màxim de participants en una manifestació, marxa, concentració, etc.

Com es podrà comprovar més endavant les nostres xifres difereixen considerablement de les que apareixen en els mèdia. Això pot implicar que es qüestionin. Comptem, però, amb un ajut gens menyspreable. Àlex Grijelmo, *El Estilo de Periodista*, Ed. Taurus, Madrid, pàg. 257) és prou clar en aquesta citació:

“UN MILLÓN DE PERSONAS”. A veces ni siquiera se da la posibilidad de cotejar el dato de un diario con los del resto de la prensa: el consenso en materias delicadas falsea también la realidad, como ocurrió con la manifestación contra el terrorismo celebrada el 19 de febrero de 1996 en Madrid tras el asesinato del jurista Francisco

⁵ Al nostre web hi ha dos articles a la secció "Manifestacions i actes massius", titulats *Calcular per no desinformar* i *Un nou mètode per calcular manifestants*, que expliquen d'una manera més detallada com es compta una manifestació. Com aquest mètode és més complex i només serveix si s'està seguint la manifestació en directe, no el reflectirem al llarg del present escrit.

propostes

Tomás y Valiente. Todos los periódicos de Madrid titularon que “un millón de personas” -cifra mágica por lo que se ve- habían participado en la marcha de protesta. Y no era verdad.

I poques línies més avall sentència taxativament:

Pero, al tratarse de una manifestación contra el terrorismo, nadie -ni siquiera el diario *El País*, que lo tiene obligado por su *Libro de estilo*- quiso publicar este cálculo, y todos dieron por buena la cifra facilitada por los organizadores. De lo cual discrepo: odiamos el terrorismo, pero también la mentira: amamos la democracia, pero debemos amar más la verdad. En ocasiones -muy escasas- puede justificarse la omisión de una noticia) por ejemplo, informar sobre la detención de un terrorista cuando la difusión del hecho puede facilitar la huida de sus compañeros, a los que se prevé detener a continuación). Pero nunca se puede justificar la publicación de una falsedad.

Queda clar, doncs, que, com a mínim en algunes ocasions, els periodistes que treballen en els diaris són conscients que les xifres que aporten o que reproduïxen no són ni de bon tros reals.

Per acabar, volem assenyalar que no pretenem comptar el nombre exacte de manifestants, feina certament impossible, sinó mostrar que les xifres que apareixen a la premsa són, el millor dels casos, inexactes. O, citant Grijelmo, falsedats, mentides. A més a més, un altre objectiu és remarcar les incongruències i les diferents versions que apareixen en els relats periodístics d'aquests esdeveniments.

A continuació, analitzarem la manera com la premsa va presentar les manifestacions celebrades a Bilbo, Madrid i Barcelona arran del segrest i posterior mort de Miguel Ángel Blanco.

2. Qüestió prèvia per tenir en compte a l'hora de calcular manifestants

Un principi analític fonamental en abordar el recompte de les persones que assisteixen a una manifestació consisteix en el pressupòsit que el nombre total de manifestants no pot ser igual o superior al nombre d'habitants que viuen a la població on té lloc l'esmentat esdeveniment (llevat que tingui lloc en una població molt petita). Tothom, però, no té clara l'aplicació d'aquest principi (o l'existència). Així trobem afirmacions sorprenents com les que reproduïm a continuació. A *Deia* (15 de juliol de 1997), hi trobem que:

“Unas 40.000 personas según Protección Civil de Basauri se manifestaron esta tarde por las calles principales de la localidad vizcaína en protesta por el asesinato de Miguel Ángel Garrido.”

En un quadre, l'*Avui* també reproduïx aquesta xifra. El nombre d'habitants de Basauri, però, segons el cens de població d'1 de gener de 1998, és de 48.107. Per tant, aquesta dada implica que gairebé el 83 per cent de la població de Basauri era al carrer, la qual cosa és impossible. Òbviament, es tracta d'una reducció a l'absurd perquè amb tota seguretat hi va haver persones que no eren de Basauri a la manifestació. També es pot assenyalar un altre detall interessant: *Deia* cita una font oficial, fet que invalida la

propostes

capacitat del periodista per plantejar-se la versemblança de la dada que la font, per molt oficial que sigui, li ha fornit. Som, doncs, en el terreny de fins on arriba la credibilitat de les fonts oficials en algunes de les notícies relacionades amb Euskadi.

Però el periodista de *Deia* i el de *l'Avui* no són pas els únics que cauen en el parany de relacionar estretament població i els manifestants. Recordem que aquest punt ja el va assenyalar Jacobs en el seu article sobre les manifestacions. F. J. Santos, a *Tribuna* del 21 de juliol de 1997, assegura que:

“A las pocas horas del secuestro del joven concejal de Ermua (Vizcaya) se celebró una manifestación espontánea que llegó a reunir a cerca de 5.000 personas en una población de poco más de 5.000 habitantes.”

El text permet formular dos interrogants molt suggerents. En primer lloc, cal preguntar-se per qui són els que es manifesten. Santos no afirma explícitament que fins a Ermua hi arribi gent d'altres zones d'Euskadi, per la cosa cal suposar que els manifestants són ermuatarres. Però encara hi ha més: implícitament, els manifestants només poden ser d'Ermua perquè el periodista relaciona “los cerca de 5.000” manifestants amb els “poco más de 5.000” habitants. En establir aquesta relació entre manifestants i habitants, Santos comet un error majúscul. Ermua té, segons el cens d'1 de gener de 1998, 17.344 habitants i no pas “poco más de 5.000”. I, en segon lloc, cal plantejar-se si és possible que una *manifestació espontània* pugui reunir el mateix dia, a la mateixa hora i al mateix lloc, gairebé tot un poble.

Fernando Eresta n'exemplifica un altre cas quan afirma, a *Diario 16* del 13 de juliol de 1997, que:

“Lo de ayer no fue una manifestación sino una concentración de medio millón de personas, el mismo número de habitantes de Bilbao, en el corazón de la villa.”

Segons aquesta afirmació, a l'àrea ocupada per la concentració/manifestació hi entraven tots els habitants de Bilbo. És segur que el periodista no va tenir en compte el caos descomunal que ocasionaria la presència simultània de tots els bilbaïns i totes les bilbaïnes (o habitants de Bilbo i gent de fora) en una Zona reduïda de la capital biscaïna. Ni tampoc no va comprovar la població de Bilbo, que, segons el cens de població d'1 de gener de 1998, puja a 358.467 habitants. Per tant, fixem-nos que el nombre de manifestants és gairebé un quaranta per cent superior al d'habitants.

Més amunt acabem de veure tres casos d'afirmacions quantitatives que no tenen cap base real ni cap versemblança i que, a més, no persisteixen cap anàlisi per poc rigorosa que sigui. En aquest sentit, hi ha com a mínim tres criteris que permeten arribar a la conclusió que aquests periodistes exageren la realitat física dels fets. Considerem, per exemple, el criteri de l'edat de la població. És evident que en qualsevol localitat hi ha un percentatge de la població que no pot anar a manifestacions. Un primer criteri és el de l'edat de la població. Ens referim a persones grans, als nens petits i a les nenes petites i als nadons. Aquest criteri té un corollari clar: tampoc no poden assistir a les manifestacions les persones que han de fer-se càrrec de les persones grans i dels menors. Un altre criteri és el sanitari. S'ha de descartar els malalts crònics que no

propostes

compleixen el criteri anterior i els que aquell dia estan malalts. Un tercer criteri és el laboral. Hi ha gent que a l'hora que es fa la manifestació és al treball o camí de casa o de la feina. Etcètera. A aquests criteris bàsics, hi podem afegir d'altres per pocs que hi pensem.